

Den religiösa stumheten och teologins ansvar

CARL OTTO WERKELID

Carl Otto Werkelid, journalist och författare är Svenska Dagbladets kulturchef.

I dagligt tal skulle vi kalla scenen klassisk: en taxi — en taxi i Stockholm en seneftermiddag; bakom ratten en vänligt leende man, invandrare ...

Varifrån? Iran. Under den korta sträckan mellan Marieberg och Fridhemsplan får jag veta att han är disputerad biolog. På vidare frågor svarar han aningen motvilligt, rädd — antar jag — att uppfattas som otacksam och gnällig. Innan vi nått S:t Eriksplan har han dock medgivit att han under sina år här sökt 164 jobb. I någorlunda hygglig utsträckning har det gällt jobb som kunnat associeras med hans meriter. På fem år hade han kallats till intervju fem gånger. Det så kallade mottagarlandet — ett begrepp att begrunda — hade i övrigt svarat på hans anrop med tystnad.

Arlanda, för vidare befordran till Göteborg och en tv-debatt ...

Det är 45 kilometer till Arlanda. Man hinner reda ut en del. Bara så att jag inte missförstod honom: han var på intet sätt missnöjd med sin lott, tvärtom: han var nöjd med nästan allt. I höjd med Haga norra betonade han att han som miljoner andra ikläts invandrarens och flyktingens öde: att ta de enkla, internationella lågstatus-jobben. Inget att säga något om, han klagade inte. Och så sa han: det är inte jag som förödmjukas — det är landet som förödmjukar sig självt.

Som jag minns det teg jag sedan ända till Ulriksdal ...

Så allt är frid och fröjd då? återtog jag --- man är ju journalist.

Nej. Svaret var klart. Nej, han skulle inom kort flytta till Tyskland. Genom vänner och släktingar som bodde där hade han fått intrycket att klimatet skulle vara bättre för honom där.

Eftersom jag har träffat ytterligt få som flyttat till Tyskland för klimatets skull bekände jag min förvåning. Det andliga klimatet, sa han. Bristen på religiös diskussion och kontakt människor emellan och i det offentliga livet i Sverige hade fått honom att torka invärtes. Bara så att jag inte missförstod honom, sa han på nytt: han var inte en helt och hållet troende människa, mer en sökare, en *ibland-troende* — hans vackra svenska bjöd överraskande nyanser och innovationer. Nej, det var det att hela hans liv var präglad av religion, hela hans verklighetsuppfattning var impregnerad av den: värderingar, människosyn, självuppfattning. Både av bra och dålig religion men av religion, förtydligade han; *religion är det språk jag förstår — religion och vetenskap ...* Krocken med det nya landet hade blivit närmast frontal. Hans sökande efter kontakt på djupet hade i stort sett förblivit resultatlöst — bara med en kollega, som var pingstvän, kunde han tala väsentligheter. Han kom aldrig svenskar nära, lärde inte känna dem, begrep sig inte på dem, lärde sig aldrig utrona folksjälen och fann, mitt i alla odiskutabla väsentligheter, hela samhällsdebatten förenklad och innesluten i en stor stumhet. Vilket nu hotade att göra *honom* stum. Bland sina egna, muslimerna i Stockholm, fann han i ökande grad tendenser till sekterism och fundamentalism. Han kände starkt obehag, rädsla — och nu väntade alltså Tyskland ...

När *min* förstummelse bröts sa jag helt enkelt att Du är ju sänd av Gud ... Här sitter jag,

på väg till Göteborg och en tv-debatt för att diskutera det svenska samhällets judisk-kristna rötter, och så får jag träffa dig ... Sa jag. Alf Svensson — du vet? — kd-ledaren, han har ju sagt att ...

Hälsa den mannen från en enkel invandrare! avbröt mig den disputerade biologen från Iran. Han visste precis — Alf Svensson var den förste politiker han under sina år här hade hört tala offentligt om religion och religiösa rötter.

Hälsningen framfördes, förstås, till Alf Svensson — och jag tror faktiskt att jag hälsade också till en annan debattdeltagare, Torbjörn Tännsjö.

Det hela utspelade sig för ett tiotal år sedan och jag minns inte hur det gick i debatten i Göteborg och har ingen aning om hur det gick för taxichauffören. Det enda jag vet är att om han nu for iväg till Tyskland så förlorade Sverige en av dessa vi absolut inte har råd att förlora.

Ser det annorlunda ut i dag, tio år senare?

I augusti (19/8/2007) publicerade vi i Svenska Dagbladet en understreckare som, tyckte vi, nyanserat och kompetent diskuterade och kritiskt prövade Richard Dawkins nya bok «The God Dilusion». Rubriken löd: *Gud finns inte och Dawkins är hans profet*. Artikeln var inte författad av en disputerad biolog men väl av en disputerad religionsfilosof som på allt sätt visade att han visste vad han skrev om.

Men detta borde vi inte ha gjort. Trycksvärtan hade knappt hunnit torka förrän det förlag som stod i begrepp att publicera Dawkins bok i svensk översättning hörde av sig. Reaktionen var skarp; undertexten raljerade om det oacceptabla i att vi hade använt oss av en jesuit; att skribenten var religionsfilosof befanns inte värt att nämna. Nej, det hela var med andra ord en iscensättning, ett beställningsverk, och tidningen hade fått det vi ville ha ... Förläggaren var djupt besviken.

Med vändande mejl efterlyste jag sakliga invändningar mot texten. Några sådana kom inte — däremot fortsatta invändningar mot vårt val av skribent. Nu dök också ett förslag upp som avsåg att råda bot mot den snedvridning vi på SvD hade gjort oss skyldiga till: om Dawkins skrev ett svar på Ulf Jonssons understreckare,

skulle vi publicera det då? Naturligtvis inte någon sådan redaktionell policy tillämpas inte och jag fick alltså lämna förlagsmannen med sin uppbragta slutsats om hur det går till på en redaktion.

Vad försöker jag säga? Att det fortfarande är rätt klen med religiös och teologisk kritisk granskning och debatt i den svenska offentligheten? Ja, det är det jag försöker säga.

Men det har blivit bättre. Medierna i Sverige har, senkommet, upptäckt att frågeställningar som kan betecknas som andliga–religiösa–teologiska intar en framskjuten plats hos många, kanske allt fler, människor i landet. Religion är inte längre så alldeles främmande för svensk medie-debatt som den länge var. Just nu — det hörde jag på tv häromdagen och då måste det vara sant — har något slags opinionsmätning visat att det finns en ny stark ström av andligt sökande bland unga människor i riktning mot de stora religionerna. Sveriges Television, vår public service-tv — ett annat begrepp att begrunda — svarar på det genom att hösten 2007 göra en töntig serie med två lustigkurrar som i åtta program far världen runt för att snickra ihop en alldeles egen religion ... Som hade vi inte nog med de redan befintliga!

En personlig utveckling: många troende i Sverige, oavsett religion, delar nog erfarenheten att ha som fallenhet att hålla tron för sig själv — privat, om man så vill. Man har som något slags betingad tendens att hålla denna intellektuella defekt undan, att inte besvära sina medmänniskor med den — att inte uppta de så mycket intelligentare och smartare arbetskamraternas tid med ... Känns det igen?

Med åren har jag lärt mig att detta leder till nedsatt synskärpa — och det var det min utveckling skulle handla om. Jag har ett exempel: när dominikanen Jean Paillard för lite drygt 20 år sedan med lysande upptäckt i ögonen bekände att han höll på med ett så spännande tema för en ny bok, då fick jag honom under ett antal bilfärder att lätta lite på förlåten. Jo, det handlade om det stora antalet animala Kristusbilder han hade upptäckt i skönlitteraturen — pelikaner, enhörningar, vargar — jovisst, inte minst i den svenska samtidslitteraturen.

Jag kände mig nästan förnärnad — jag som i decennier, privat och professionellt, trott mig ha haft hygglig uppsikt över den svenska skönlitteraturen, jag hade inget märkt.

Det var en dikt av Konny Isgren som givit Paillard den avgörande impulsen att spåra vidare och börja skriva. När boken kom hade den fått titel efter en rad i Isgrens dikt *Åtgärder* (i samlingen «Döda mig, igen»). Paillards bok kom 1987 och heter «Du skickade en salamander».

Hösten 2002 inledde vi på Svenska Dagbladets kulturredaktion en serie som vi kallade «Tro och vetande — igen». Namnet tillkom inte av slump. Det var heller ingen slump att vi inledde artikelserien på valdagen. Också på tidningar tänker man ibland. Skribenterna till det som blev ett dussintal artiklar var också omsorgsfullt valda. Mycket hade vi alltså planlagt — reaktionerna hade vi aldrig ens kunnat ana. Inför avslutningsartikeln, precis som inledningstexten skriven av idéhistorikern Svante Nordin, totade jag ihop en redaktionell hälsning till alla de människor som i nästan chockerande omfattning hade kontaktat oss — med ytterst kvalificerade repliker, kommentarer, gensagor och tack. Sällan har, skrev jag, en serie på SvD:s kultursidor väckt så många reaktioner. Den summeringen står sig.

Varför hade vi då startat serien? Vi befann oss på ett drygt halvsekels avstånd från den stora Hedenius-debatten. Vi på redaktionen hade, senkommet, nåtts av strömningar och vågrörelser ute i det samhälle vi är satta att skildra, granska, kommentera. I tidningen formulerade jag det så här: «Ett starkt strömmande intresse som, offentligen relativt obeaktat, finns kring frågekomplexet religion–vetenskap».

Antagligen hade vi rätt. Också det kan inträffa på tidningar. Det första tecknet på att vi var rätt ute kom när samtliga de skribenter vi inbjöd omedelbart och entusiastiskt tackade ja. Det andra tecknet var att de alla levererade sina texter på utsatt tid. När man råkar ut för sådant, då vet man att man är något på spåren.

Och bekräftelsen på vår förmodan kom alltså i form av en flod av reaktioner.

Så visst — det har hänt en del sedan min iranske taxichaufför ville flykta till Tyskland för klimatets skull. Det har hänt så pass mycket att vi i

dag ser en tämligen aggressiv motreaktion från organiserade och debattlystna så kallade humanister och militanta ateister. När några böcker på det temat, däribland Dawkins nya, för några veckor sedan presenterades vid ett kvällsseminarium i en av Stockholms bättre boklädor, då yttrade en av de inblandade att det här hade man ju aldrig trott, att den här sortens litteratur skulle bli nödvändig i Sverige.

Nu är den tydligen det. Något har hänt. Och ändå: varför har det inte, på samtalsplanet, hänt mer? Och varför har det inte hänt mer från den teologiska forskningens håll, den debattpartner som mer än de flesta har kapacitet att gediget och varaktigt ge bakgrund, överbrygga motsättningar och reda ut de värsta missförstånden? Det finns undantag: det finns teologer som deltar i det offentliga samtalet, det är mycket glädjande. Just nu kanske jag särskilt tänker på en, en teolog vars frenesi och energi och orädda inlägg fått det att spraka om teologin i Sverige. Till och med då han uppträtt i radio har man visuellt tyckt sig se hur den teologiska muskeln spänts nedan den uppkavlade skjortärmen.

Min fråga är bara: varför inte många fler än Werner Jeanron? Varför är det så tämligen tyst från teologiskt håll? Sällan, alltför sällan, hörs teologernas röst i till exempel det som, från mina utgångspunkter, skulle ligga nära till hands: den politiska debatten.

Den svenska skolan har, i generationer nu, varit mer experimentverkstad än skola. Har det inte varit egenartat tyst från teologiskt — och kyrkligt — håll kring detta? När nu den länge florerande flumskolan tvärt ställs mot ett borgerligt missriktat försök att återinföra en disciplinskola av 50-talsmodell — var är teologerna då? För att, med det erfarenhetsgods teologin har, till exempel tala om auktoritetens förhållande till språket. Och alla de samhällseliga moralfrågorna som med obehaglig intensitet och förkrossande tyngd har uppträtt i landet på senare år: jag påminner mig inga teologer eller andliga ledargestalter i den offentliga debatten då.

Och nu — när 20 procent av befolkningen är invandrare eller har utländsk bakgrund — varför finns inte teologin med i diskussionen om vad kulturarvet då faktiskt är och kan vara?

Men i all sin dar — är inte detta en fullständigt ohemul, nästan fräck, begäran? Nej. Den formuleras i vetskap om att teologerna har något väsentligt och för morgondagens svenska samhälle allt nödvändigare att komma med. Till skillnad från politikens människa — som av valda delar plockas ihop vart fjärde år för oss alla att inte känna igen oss i — är religionernas och teologernas människa en sannare och mera verklig: det långa minnets och de levande, djupa erfarenheternas människa måste i allt högre utsträckning bli den motbild — eller är det kanske tid att säga *hotbild* — vårt samhälle behöver.

För 35 år sedan fanns här i Lund en prästman som njöt pensioneringens otium i ett ärvt hus på Apelgatan. Han var ett berg — till kropp, röst och lärdom. Han var så teologiskt spränglärdd att jag har en känsla av att det kom som en chock också för honom själv när han fick tid att inse sin belägenhet. Inte minst hans fru kunde ibland uttrycka en strävt road förvåning över den visdom som trängde fram genom pipröken. Ryktet om honom spreds, lågmälat men ihärdigt. På sin ålderdom fick han uppleva att han uppsöktes och eftersöktes för samtal — djupgående teologiska samtal. Efter ett långt liv som församlingspräst — en syssla han till stora delar nog passat lika illa för som poeten och prästen R. S. Thomas i Wales — var hans roll nu en annan. Lärda professorer, till exempel från teologiska fakulteten, och ännu lärdare docenter — så som det kunde vara åtminstone i tidigt 70-tal — kunde ses pila in och ut. En gång mötte jag en synnerligen lärd

prästvigd docent som i högkyrkliga kretsar hållit en tämligen hög svansförling; han liksom vacklade på trappan och gjorde en gest nedåt knäna innan han suckande försvann: *jag når honom hit, inte längre än hit ...*

För egen del, under några irrande år i Lund, såg jag den gamle prästen — vars namn var Iwan Tolgård — som min mest hållbara länk till något verkligt väsentligt.

För att ta udden av sina utsagors djupa klang hade han för vana att i slutet av samtalen tillfoga meningen:

Nå ja, trettio år efter min död brukar jag alltid få rätt.

Iwan Tolgård var av den för kanske vissa av oss något halsbrytande meningen att med Andra Vatikanconciliet och i och med att innehavarna av påvestolen börjat röra på sig så hade Guds ord nu blivit predikat för all världen. Nu — sa han och kisade en aning misstroget — nu var det teologins tur att gå i samhällstjänst.

För att säga som det var: han hävdade med full sinnesnärvaro att den civilisation som redan då, i 70-talets början, kunde inge tvivel och farhågor, mycket väl kunde stå inför ett snabbt sammanbrott om inte teologerna insåg sitt ansvar för människa och samhälle.

Det bör tillfogas att han, utan att använda det som nu blivit ett modebegrepp, tänkte globalt, inte bara på Lund med omnejd.

Trettio år efter sin död brukade han alltid få rätt. Nu är vi där.

